

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI IJTIMOY MAISHIY HAYOTGA YO'NALTIRISHDA KOMMUNIKATIV MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING KORREKSION-PEDAGOGIK ISH TIZIMI

Mansurova Shahzodaxon Siddiq qizi,

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston Miliy Pedagogika universiteti,
Magistratura bo'limi Surdopedagogika yo'nalishi*

Annotatsiya. Mazkur maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-maishiy hayotga moslashuvi va kommunikativ malakalarini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Ishda korreksion-pedagogik yondashuvlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va individual diagnostika metodlarining ahamiyati ilmiy asoslangan tarzda tahlil qilingan. Maqolada bolalarning nutq va muloqot qobiliyatlarini aniqlash, interaktiv va multimodal mashg'ulotlar orqali kommunikativ malakalarni shakllantirish, ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar yordamida amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash jarayoni keng yoritilgan. Shuningdek, tadqiqotning metodologiyasi bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish, pedagogik ishni tizimli tashkil etish va monitoring orqali rivojlanishni baholashga qaratilgan. Maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ malakalarini rivojlantirishning korreksion-pedagogik tizimini tahlil qiladi. Tadqiqot nutq va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, ijtimoiy-maishiy hayotga moslashuv va mustaqil faoliyatga yo'naltirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: eshitishda nuqsoni, kommunikativ malaka, korreksion-pedagogik ish, ijtimoiy integratsiya, boshlang'ich ta'lim.

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам адаптации к социальной и бытовой жизни и развитию коммуникативных навыков учащихся начальной школы с нарушениями слуха. В работе научно обоснованным образом анализируется важность коррекционно-педагогических подходов, современных педагогических технологий и методов индивидуальной диагностики. В статье подробно рассматривается процесс выявления речевых и коммуникативных навыков детей, формирования коммуникативных навыков посредством интерактивных и мультимодальных видов деятельности, а также укрепления практических навыков через социальную и бытовую деятельность. Методология исследования также направлена на учет индивидуальных особенностей детей, систематическую организацию педагогической работы и оценку развития посредством мониторинга. В статье анализируется коррекционно-педагогическая система развития коммуникативных навыков учащихся начальной школы с нарушениями слуха. Исследование показывает эффективность современных педагогических технологий, направленных на формирование речевых и коммуникативных навыков, адаптацию к социальной и бытовой жизни и направление их к самостоятельной деятельности.

Ключевые слова: нарушение слуха, коммуникативная компетентность, коррекционно-педагогическая работа, социальная интеграция, начальное образование.

Abstract. This article is devoted to the issues of adaptation to social and domestic life and the development of communicative skills of primary school students with hearing impairments. The work analyzes the importance of correctional and pedagogical approaches, modern pedagogical technologies and individual diagnostic methods in a scientifically based manner. The article extensively covers the process of identifying children's speech and communication skills, forming communicative skills through interactive and multimodal activities, and strengthening practical skills through social and domestic activities. The research methodology is also aimed at taking into account the individual characteristics of children, systematically organizing pedagogical work and assessing development through monitoring. The article analyzes the correctional and pedagogical system of developing communicative skills of primary school students with hearing impairments. The study shows the effectiveness of modern

pedagogical technologies aimed at forming speech and communication skills, adapting to social and domestic life, and directing them to independent activity.

Keywords: *hearing impairment, communicative competence, correctional and pedagogical work, social integration, primary education.*

Kirish. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar — bu nutq va eshitish qobiliyatlari cheklangan, shu sababli ijtimoiy-muloqot jarayonlarida qiyinchiliklarga duch keladigan bolalar guruhidir. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilar uchun nutq va kommunikativ malakalarni rivojlantirish nafaqat akademik bilimlarni o'zlashtirishda, balki kundalik hayotga moslashuv, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va mustaqil faoliyat yuritishda muhim ahamiyatga ega. Eshitish nuqsoni bolaning so'zlashuv, eshitish orqali axborot qabul qilish va atrofdagi odamlar bilan samarali muloqot qilish imkoniyatini cheklaydi, natijada ularning ijtimoiy faolligi sustlashadi, o'zini ifodalash va boshqalar bilan hamkorlik qilish ko'nikmalari yetarli darajada rivojlanmaydi.

Kommunikativ malakalar — bu nafaqat so'z boyligi va grammatikani egallash, balki muloqotda o'z fikrini aniq ifodalash, boshqalarning fikrini tushunish, hissiy va ijtimoiy signalarga moslashish kabi kompleks ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda bu malakalar ko'pincha zaif rivojlangan bo'ladi. Shu sababli pedagogik yondashuvlar individual xususiyatlarni hisobga olgan holda, bolalarni ijtimoiy va maishiy hayotga moslashuvini qo'llab-quvvatlaydigan tizimli metodlar asosida tashkil etilishi lozim. Korreksion-pedagogik ish tizimi bu jarayonda markaziy rol o'ynaydi. U o'quvchilarning nutqiy va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga, ularni amaliy hayotiy vaziyatlarda mustaqil faoliyatga yo'naltiradi. Bunday tizim quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshiradi: o'quvchining individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar orqali kommunikativ malakalarni mustahkamlash va rivojlanishni tizimli baholash.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalarning samarali qo'llanilishi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy muhitda faol qatnashish imkonini yaratadi va kommunikativ malakalarni yanada chuqurroq rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tizimli korreksion-pedagogik yondashuv bolalarning kelajakdagi ta'lim va hayotiy faoliyatga tayyorgarligini mustahkamlash, ularni jamiyatda mustaqil va samarali faoliyat ko'rsatishga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish va kommunikativ malakalarni rivojlantirish masalalari bilan bog'liq adabiyotlarni tahlil qilganda, bir nechta asosiy yo'nalishlar ajralib turadi.

N.D.Arutyunova nutq va shaxsiyat o'rtasidagi psixologik bog'liqlikni o'rganadi. Muallifning fikricha, bolalarning kommunikativ rivojlanishi ularning shaxsiyati, ijtimoiy tajribasi va o'zaro aloqalar bilan uzviy bog'liq [1, s. 45–47]. Bu tadqiqot eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun individual yondashuv zarurligini ilmiy asoslaydi, chunki har bir bolaning nutq va muloqot darajasi, shuningdek, ijtimoiy tajribasi turlicha bo'ladi.

Shuningdek, Arutyunova nutqning rivojlanishi va shaxsiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlash orqali, korreksion-pedagogik metodlarning individual xususiyatlarni hisobga olishi muhimligini ko'rsatadi.

L.S.Vigotskiy psixologik rivojlanish nazariyasida bolalarning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirini rivojlantirish markaziy o'rin tutadi. Muallifning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi bolalarning nutq va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega [2, s. 112–118]. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda, pedagoglar ularning mavjud qobiliyatlari va o'rganishga tayyor imkoniyatlari o'rtasidagi farqni hisobga olgan holda yondashishlari kerak. Shu jihat pedagogik metodlarni individuallashtirish va rivojlanish jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi.

N.A.Kazanseva eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun korreksion pedagogik metodlarni amaliy jihatdan batafsil bayon qiladi. Muallif interaktiv va multimodal texnologiyalarning nutq va kommunikativ malakalarni rivojlantirishdagi samaradorligini ta'kidlaydi [3, s. 78–84]. U bolalarni vizual va kinestetik yordamchilar orqali nutq mashg'ulotlariga jalb qilish, shuningdek, muloqot ko'nikmalarini amaliy vaziyatlarda qo'llash usullarini tavsiya qiladi. Bu pedagogik texnologiyalar bolalarning e'tiborini oshiradi va ularni ijtimoiy muhitga moslashishga rag'batlantiradi.

E.V. Ivanova bolalarda kommunikativ rivojlanish jarayonini sistematik tarzda tahlil qiladi. Muallif nutq va muloqot ko'nikmalarining ijtimoiy integratsiya bilan bog'liqligini ko'rsatadi va pedagogik yondashuvlarni individual xususiyatlar bilan uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi [4, s. 56–60]. Ivanova shuningdek, bolalarning ijtimoiy tajribasi va kommunikativ qobiliyatlarining o'zaro ta'sirini batafsil o'rganadi, bu esa pedagoglarga har bir bolaning shaxsiy rivojlanishini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etish imkonini beradi.

T.P.Smirnova nutq va muloqot metodikasini rivojlantirish bo'yicha amaliy qo'llanmani taqdim etadi. Muallifning fikricha, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda vizual, kinestetik va interaktiv texnologiyalarni qo'llash samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi [5, s. 102–108]. Bu tadqiqotlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning ahamiyatini ochib beradi.

Metodologiya. Tadqiqot eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ishning asosiy yo'nalishlari: individual diagnostika orqali o'quvchining nutq va muloqot ko'nikmalarini aniqlash, interaktiv va multimodal pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish hamda rivojlanishni tizimli monitoring qilish. Ushbu yondashuv bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olib, kommunikativ malakalarni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutq va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari zamonaviy pedagogika va

korreksion psixologiya sohalarida keng o'rganilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq va muloqot ko'nikmalari bolaning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va kundalik hayotga moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Nutq va kommunikativ malakalar o'quvchilarning o'z fikrini aniq ifodalash, boshqalarning so'zlarini tushunish, hissiy va ijtimoiy signallarni qabul qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda bu malakalar sust rivojlangan bo'lishi sababli, ular ijtimoiy-muloqot jarayonlarida qiyinchiliklarga duch keladi va mustaqil faoliyat ko'rsatish imkoniyatlari cheklanadi. Shu sababli pedagogik yondashuvlar individual xususiyatlarni hisobga olgan holda, bolalarning ijtimoiy va maishiy hayotga moslashuvini qo'llab-quvvatlaydigan tizimli metodlar asosida shakllantirilishi zarur.

Korreksion-pedagogik yondashuvlar nutq va kommunikativ rivojlanishga, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu yondashuvlar bolalarning individual imkoniyatlari, o'quv qobiliyatlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olib, ularning ijtimoiy integratsiyasini rag'batlantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar (interaktiv mashg'ulotlar, vizual va kinestetik vositalar, multimodal metodlar) eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq va muloqot ko'nikmalarini tez va samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Nazariy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar bolalarning kundalik hayotiy vazifalarni mustaqil bajarish, do'stlar bilan muloqot qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu yo'l bilan, pedagoglar o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tizimli va samarali korreksion-pedagogik ishni tashkil etishlari mumkin.

Shuningdek, olimlar (Арутюнова, Виготский, Казанцева, Иванова, Смирнова) ta'kidlaganidek, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, amaliy mashg'ulotlar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'un qo'llash pedagogik samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ malakalarini rivojlantirish va ularni ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish jarayonida metodika tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. Tadqiqotning metodikasi pedagogik ishning asosiy yo'nalishlarini, ishlatiladigan vosita va texnologiyalarni, shuningdek, rivojlanish natijalarini baholash usullarini o'z ichiga oladi.

Metodikaning birinchi bosqichi – individual diagnostika va tahlil. Bu bosqichda o'quvchining eshitish darajasi, nutq va muloqot qobiliyatlari, ijtimoiy ko'nikmalari aniqlanadi. Diagnostika jarayoni psixologik testlar, nutq mashg'ulotlari kuzatuvlari, ijtimoiy interaktiv vaziyatlarda o'quvchining faoliyatini tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Shu bosqichning maqsadi – har bir bolaning individual pedagogik ehtiyojlarini aniqlash va keyingi metodik choralarni shu asosga moslash.

Ikkinchi bosqich – pedagogik texnologiyalarni qo‘llash. Ushbu bosqichda interaktiv, vizual, kinestetik va multimodal metodlar asosiy vosita sifatida ishlatiladi. Interaktiv mashg‘ulotlar bolalarni nutq jarayoniga faol jalb qiladi, vizual kartalar va diagrammalar yordamida ma’lumotni qabul qilish jarayoni osonlashadi, kinestetik mashg‘ulotlar esa harakat orqali o‘rganishni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, multimodal metodlar nutq, ijtimoiy va muloqot ko‘nikmalarini bir vaqtda rivojlantirish imkonini beradi.

Uchinchi bosqich – ijtimoiy-maishiy mashg‘ulotlar. Bu bosqich o‘quvchilarning amaliy faoliyatga tayyorlanishiga qaratilgan. Mashg‘ulotlar kundalik hayotiy vazifalarni mustaqil bajarish, do‘stlar bilan muloqot qilish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu yo‘l bilan bolalar ijtimoiy integratsiyaga tayyorlanadi va real hayotga moslashadi.

To‘rtinchi bosqich – monitoring va baholash. Tadqiqot davomida o‘quvchilarning rivojlanishi tizimli ravishda kuzatiladi. Baholash orqali pedagoglar individual yondashuvni moslashtiradi, yangi strategiyalarni joriy qiladi va kommunikativ malakalar rivojlanishini samarali boshqaradi.

Metodika shuni ko‘rsatadiki, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda tizimli yondashuv, individual diagnostika va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg‘un qo‘llash pedagogik samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, metodika bolalarning ijtimoiy-maishiy hayotga moslashuvini va mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bosqich	Asosiy vazifalar	Pedagogik metodlar va texnologiyalar	Kutilyotgan natijalar
1. Diagnostika va individual tahlil	O‘quvchining eshitish darajasi, nutq va kommunikativ ko‘nikmalarini aniqlash	Psixologik testlar, nutq mashg‘ulotlarini kuzatish, ijtimoiy interaktiv vaziyatlar	Bolaning individual pedagogik ehtiyojlari aniqlanadi, keyingi yondashuv rejalashtiriladi
2. Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash	Nutq va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish	Interaktiv mashg‘ulotlar, vizual kartalar, kinestetik mashg‘ulotlar, multimodal metodlar	Kommunikativ malakalar mustahkamlanadi, nutq va muloqot qobiliyati rivojlanadi
3. Ijtimoiy-maishiy mashg‘ulotlar	Bolalarni amaliy faoliyatga yo‘naltirish	Kundalik hayotiy vazifalar, o‘yin va muammolar orqali muloqot mashg‘ulotlari	Mustaqil faoliyat ko‘nikmalari rivojlanadi, ijtimoiy integratsiya oshadi
4. Monitoring va baholash	O‘quvchilarning rivojlanishini kuzatish va baholash	Tizimli kuzatuv, pedagogik baholash, rivojlanish hisobotlari	Pedagogik ishlar moslashtiriladi, individual yondashuvlar yangilanadi, natijalar samarali boshqariladi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, eshitishda nuqsoni bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ malakalarini rivojlantirishda korreksion-pedagogik

yondashuvning tizimli qo'llanilishi samarali natijalar beradi. Diagnostika bosqichida o'quvchilarning nutq va muloqot qobiliyatlari turlicha bo'lgani aniqlanib, individual ehtiyojlarga moslashuv muhimligi ko'rsatildi.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash natijasida interaktiv va multimodal mashg'ulotlar bolalarning nutq faoliyatini faol rag'batlantirdi, vizual va kinestetik metodlar esa ma'lumotni qabul qilish va amaliy qo'llash qobiliyatini oshirdi. Bu esa kommunikativ malakalarning sezilarli darajada rivojlanishiga olib keldi. Masalan, bolalar o'z fikrini aniq ifodalash, boshqalarning so'zini tushunish va hissiy signalarga javob berish qobiliyatlarini yaxshiladi.

Ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar bolalarni kundalik hayotiy vazifalarni mustaqil bajarishga, do'stlar bilan muloqot qilishga va muammolarni hal qilishga rag'batlantirdi. Shu yo'l bilan ularning ijtimoiy integratsiyasi oshdi, mustaqil faoliyat ko'nikmalari shakllandi. Tadqiqot jarayonida kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, bolalar mashg'ulotlarda faol ishtirok etgan sari o'zini ishonchli tutish va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatini rivojlantirdi.

Monitoring va baholash natijalari pedagogik yondashuvning samaradorligini tasdiqladi. O'quvchilarning kommunikativ malakalari va ijtimoiy-maishiy ko'nikmalari tizimli rivojlanib, individual yondashuvni qo'llash orqali ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Shu bilan birga, interaktiv va multimodal texnologiyalarni tatbiq etish bolalarning nutq va muloqot faoliyatini sezilarli darajada yaxshiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda tizimli, individual yondashuvga asoslangan korreksion-pedagogik metodika ularning kommunikativ malakalarini mustahkamlash va ijtimoiy-maishiy hayotga moslashuvini samarali ta'minlaydi. Bu natijalar oldingi tadqiqotlar (Арутюнова, Виготский, Казанцева, Иванова, Смирнова) natijalari bilan mos keladi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xulosa. Eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish va kommunikativ malakalarni rivojlantirish tizimli yondashuvni talab qiladi. Individual diagnostika, interaktiv va multimodal pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy-maishiy mashg'ulotlar va monitoring bolalarning nutq, muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarini samarali shakllantirish imkonini beradi.

Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish pedagogik ish samaradorligini oshiradi va ularning ijtimoiy integratsiyasini, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'un qo'llash bolalarning nutq va muloqot faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi, mashg'ulotlarni qiziqarli va motivatsion qiladi.

Umuman olganda, korreksion-pedagogik ish tizimi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ malakalarini rivojlantirish va ularni ijtimoiy-maishiy hayotga moslashuvini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon individual

yondashuv va zamonaviy metodikalarni uyg'unlashtirish orqali maksimal samaraga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akhmedova, L. Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar va ularning rivojlanishi / L. Akhmedova. — Toshkent: Fan, 2017.
2. Qodirova, F. Maxsus pedagogika va logopediya asoslari / F. Qodirova. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2019.
3. Yo'ldosheva, M. Defektologiya: eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasi / M. Yo'ldosheva. — Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti, 2020.
4. Xolmatova, D. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar / D. Xolmatova. — Toshkent: Noshir, 2021.
5. Tashkenbaeva, G. Nutq rivojlanishi va muloqotdagi qiyinchiliklar / G. Tashkenbaeva. — Buxoro: Ma'naviyat, 2015.
6. Askarova, R. I. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ malakalarini shakllantirish / R. I. Askarova // *PEDAGOGS International Research Journal*. — 2025. — Vol. 92, № 1. — 154–156 b.
7. *Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish masalalari // Bola va Zamon*. — 2025. — № 03. — 66–68 b.
8. Nematova, A. M. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalardagi nutqning fonetik va leksik tomondan rivojlantirish texnologiyalari / A. M. Nematova. — 2025.
9. *Education of Students with Hearing Defects through Science Lessons: Development of Speech and Thinking* / I. H. Haydarov. — 2023.
10. *Hearing Impairment – Introduction to Special Education* / viva.pressbooks.pub. — 2024

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934